

МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОГО ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ЛЕКЦІЙ

Єрмаков С.В., Семенишена Р.В.

Подільський державний аграрно-технічний університет

На сучасному етапі лекція повинна виступати і як метод навчання, який створює фундаментальну базу знань студентів з дисципліни, яку вивчають, і як організаційна форма навчання – спосіб інтерактивної взаємодії викладача і студентів. У статті проаналізовано значимість лекції як одного з найважливіших чинників в організації навчальної діяльності студентів. Висвітлено теоретичні методи збільшення впливу лекції на активізацію самостійного оволодіння знаннями студентами вищих навчальних закладів. Розглянуто способи підвищення ефективності проведення лекцій. Обґрунтовано способи донесення теоретичного матеріалу широкій аудиторії на лекції з метою навчити студента застосовувати набуті знання у своїй професійній діяльності.

Ключові слова: лекція, пізнавальна активність, технічні засоби, теоретичний матеріал.

Постановка проблеми. Процес засвоєння її шляхи підвищення його ефективності давно став наріжним каменем багатьох науковців. Особливого резонансу набувають проблеми ефективності і пристосованості до людини освіти насують на сучасному етапі, що знаменується швидким ростом нових ідей і інновацій у навчанні. Зміну у освітніх системах часто пов'язують з зміною вимог і завдань до освіти, та, взагалі, змінами у суспільстві. Однак швидкий розвиток науки і техніки вимагає постійного перегляду змісту навчальних дисциплін з метою включення у них додаткових даних сучасних здобутків, що вимагає пошуку нових методологій побудови занять орієнтованих на підвищення ефективності засвоєння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання необхідності якісного поліпшення викладання у сучасній вищій школі піднімалось у величезній кількості дисертаційних робіт. Ідеї активізації навчання досліджувалася науковцями М.О. Даніловим, І.Я. Лернером, З.І. Равкіним, Д.Н. Богоявленським, С.Ф. Жуйковим, Н.А. Менчинською, Н.Г. Морозовою, Л.С. Славіною і ін. Більшість авторів пропонують свої шляхи вирішення даної проблеми.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дана публікація покликана дослідити проблему підвищення ефективності засвоєння навчального матеріалу та систематизувати методи і прийоми, які використовують передові педагоги і дослідники для досягнення найбільшого ефекту навчального процесу в процесі викладання лекцій. Зібраний в одному місці передовий досвід вирішення піднятих питань дозволить у подальшому ефективно шукати шляхи для удосконалення власних методик та в деякій мірі можуть визначити сценарій роботи викладача на занятті.

Мета статті. Головною метою роботи є виділення характеристик процесу викладання теоретичного матеріалу, які можуть покращити традиційні норми сприйняття навчального матеріалу на заняттях. Для реалізації поставленої мети необхідно розв'язати наступні завдання:

- проаналізувати погляди на активізацію подання теоретичного матеріалу у літературі;
- виділити властивості уваги і особливості їх врахування;

- проаналізувати вплив пізнавального відступу на характер засвоєння і на перебіг занять;

- провести дослідження і систематизацію методів і прийомів підвищення ефективності засвоєння під час викладання лекцій.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах модернізації системи освіти на одне з перших місць висувається дидактичний принцип активності і самостійності студентів чи учнів. В зв'язку з цим виникає необхідність пошуку таких прийомів і методів навчання, при яких формуються інтелектуальні якості особистості, розвиваються творчі і пізнавальні здібності в сукупності з трудовим, моральним і естетичним вихованням. Перш ніж давати оцінку чи прогнози розвитку елементів систем освіти і освітніх технологій, звернемося до форм і методів які є типовими для більшості навчальних закладів. Згідно «Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах» виділяють такі основні види навчальних занять у вищих навчальних закладах: лекція; лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття; консультація. У положенні зазначається: «Лекція – основна форма проведення навчальних занять у вищому навчальному закладі, призначених для засвоєння теоретичного матеріалу» [1], тож можна стверджувати, що ця форма проведення занять займає провідне місце у навчальному процесі при засвоєнні нового теоретичного матеріалу, незважаючи на всю критику щодо її ефективності.

Лекція традиційно сприймається як монолог викладача, досить часто викликає багато нарікань щодо якості одержаних знань та, взагалі, доцільності лекцій. Існувала навіть точка зору (хоча й мало підтримувана), що в наш час книгодрукування і інформаційних технологій лекція – це ніщо інше, як архаїзм [2]. Так, наприклад, професор К.Г. Марквардт заявив, що навчальний план і програми регламентують матеріал, який можна встигнути викласти за відведений час і аж ніяк не те, що можна засвоїти. Ось і виходить – продовжує він – що основна доля уваги направлена на те, щоб лекцію «добре прочитати», а задачу доброго засвоєння доводиться залишити на другому плані [3]. З усього видно, що фундаментальні проблеми педагогіки і психології пов'язані з розумінням і засвоєнням гостро проявляються саме під час лекцій.

Як зазначив професор В.О. Веніков, основним недоліком сучасних лекцій є пасивність слухача, а точніше, можливість перебувати під час лекції в бездумному стані, яка йому надається [4]. Ось і з'являються нарікання на слабкий рівень засвоєння під час лекцій.

У статті висвітлено питання подання об'ємного теоретичного матеріалу на лекції, як формі організації навчального процесу, що не виключає поєднання різноманітних методів в т.ч. і метод лекції – інформативно-доказовий

виклад великого за обсягом, складного за логічною побудовою навчального матеріалу. Він застосовується, тому що незважаючи на усі його недоліки це швидкий і економний спосіб забезпечення необхідною інформацією.

Висловлюючись про можливості лекцій, слід мати на увазі форму занять на яких доноситься до студентів теоретичний матеріал з дисципліни для подальшого закріплення на лабораторних, практичних чи інших формах занять. Можна гадати, що на весь осяжний період розвитку ви-

Таблиця 1

Методи і прийоми підвищення ефективності проведення лекцій

Прийом	Можливий спосіб здійснення
1. Попередня активізація	На початку заняття вчитель представляє фонові знання і збуджує інтерес до теми [5].
2. Актуалізація (профілізація) викладачем проблеми, що вивчається;	Виділяється не два-три питання теми лекції, а 8-10 (і більше). На особливо важливих 2-3 питаннях увага особливо акцентується як на найбільш значимих [7]
3. Застосування фокусуючих запитань.	Питання, на які треба відповідати після представлення теми. Часто вони є проблемними питаннями [5].
4. Спонування студентів до оцінки сприйнятого матеріалу	Пропонується студентам проставляти позначки навпроти матеріалу лекції який видався найбільш цікавим (наприклад «+» або «1»), який цікавий, але не зовсім зрозумілий і потребує додаткової консультації (наприклад «-» або «2»), який на думку студента знадобиться в професійній роботі (наприклад «++» або «3»), і т.п.
5. Продумане виділення і навчання студентів етапів дій на лекції	Викладання проходить етапи про які оголошується студентам: Мета розгляду питань – Принцип яким цього можна досягти результату (опорна модель) – Розкриття суті питання (виконавча модель) [8]
6. Розумне застосування аудіовізуальних засобів	Включення перегляду радіо-дж телепрограм, кіно- та відеофільмів в структуру лекції [4]
7. Надання можливості виказати свою точку зору про кожну тему	Активний студент завжди може запитати про те, що його цікавить, чи висловити свої зауваження
8. Коротке оцінювання підготовленості до заняття	Студентам об'являється, що на кожній лекції їм буде задаватись питання з минулої теми. Студенти відповідають в письмовому вигляді на протязі 5-7 хвилин. Краще якщо аудиторія обладнана діючою системою зворотного зв'язку [4]
9. Постійна наглядна пропаганда літератури по темам, що вивчаються;	На кожну лекцію викладач приносить з собою кілька різних книг. До кінця курсу лекцій студент отримує своєрідний список літератури [7]
10. Постановка цікавого дослідження	Наприклад на лекції з опору матеріалів професор Сімінський К.К. (Київський політехнічний інститут) починав лекцію так: асистент виносив скло, пооводив алмазом йгоду оголошував тему лекції про де розкривається питання руйнуванню крихких тіл і ролі тріщини [2]
11. Мозкова атака	Складання списку того, що вже відомо учням із цієї теми. Розширити цей прийом можна показавши зв'язки, між висунутими пропозиціями [5].
12. Застосування акцентуючих фраз, рухів міміки і інтонації	Наприклад лектор говорить: «Усім зрозуміло те що я пояснюю?», «Всі встигають записувати?», або «А тепер переходимо до нового положення».
13. Заклик до порівняння	Фраза «Давайте порівняємо...» одразу викликає пошуківлення, примушує включитись в зміст того що було перед цим сказано [7].
14. Захоплення уваги цікавою інформацією	З часом увага втрачає стійкість і студенти починають відволікатись. Цікавий факт чи історія може підвищити рівень уваги.
15. Залучення нових інформаційних технологій	Використання можливостей, які надає комп'ютер, наприклад, наявність комп'ютерних програм, що демонструють певний принцип у динаміці.
16. Розігрування інциденту чи вистави (Лекція-шоу)	Ефект створюється за допомогою, наприклад, використання епізодів з фільмів, телепередач, висловлювання протилежних думок [9]
17. Використання відступів (пауз для перепочинку)	Коли навчальний матеріал складний для постійного сприйняття, час від часу надається перепочинок, як його називає Гріденко А.І. своєрідний «тайм-аут», який можливо присвятити витягу з історії, з музичних творів, експрес-вікторини, тощо.
18. Проблемно-пошуковий спосіб викладання	Постановка проблеми під час лекції сприяє активізації мислення студентів щодо способу її вирішення
19. Ведення лекції двома викладачами (Лекція удвох)	Наявність двох точок зору які по чергово лунають сприяє різносторонньому огляду і спонукає до аналізу сказаного
20. Застосування музики, особливо звукового супровідного фону	Спокійна музика дозволяє довше тримати увагу студентів сконцентрованою [9]
21. Пояснення з «навмисними помилками»	Студент починає пильніше прислухатись, намагаючись вловити помилку

Джерело: розроблено авторами

щої освіти лекція залишиться найважливішою формою навчання. Хоча це зовсім не значить, що форма самих лекцій повинна залишатись без змін [4]. Потребу в інтенсифікації освітніх технологій, перегляду їх змісту, модернізації або ж взагалі створення нових моделей здобуття знань диктує швидкий розвиток науки та стрімке розширення доступного інформаційного простору. Як і у будь-якій галузі на теренах освіти очевидно вбачається два шляхи розвитку:

- вдосконалення відомих (старих) моделей;
- розробка нових.

Загалом, цю тезу можна трактувати як вибір одного з двох: або відмовлятися від лекцій та шукати, аналізувати і вибирати нові способи донесення теоретичного матеріалу широкій аудиторії, або шукати що можна зробити з апаратом самої лекції щоб збільшити її ефективність.

На сьогодні все більше педагогів прагнуть розробити власні, безперечно в багатьох випадках прогресивні технології подання і здобуття знань (залучення комп'ютерів, виконання творчих дій, проблемне навчання, дидактичні ігри, включення задач підвищеної складності, тощо). Однак зазвичай вони залишаються на рівні експерименту або ж мають часткове застосування, що пов'язане з їх несприйняттям багатьма досвідченими викладачами, що звикли дотримуватись традиційних способів. На перешкоді також складність у їх реалізації через брак засобів навчання, потребу перекваліфіковуватись чи інші причини. Велика їх кількість також ускладнює вибір для молодого педагога що прагне інновацій, а держава особли-

во не підштовхує до конкретних дій, що цілком виправдано з точки зору складності і неоднозначності експерименту з визначення пріоритетів однієї з них.

Незважаючи на розуміння важливості навчання у новий спосіб, слід враховувати усі перешкоди які трапляються на шляху їх впровадження. Ось деякі з бар'єрів на шляху до змін:

- вплив освітніх традицій;
- почуття дискомфорту, яке спричиняють будь-які зміни;
- брак мотивації до змін;
- брак моделей та інформації стосовно ефективного навчання.

Можливо, найбільшим бар'єром у використанні активних методів навчання, є ризик – ризик, що учні не братимуть участь, не будуть застосовувати мислительні операції вищого рівня, чи недостатньо засвоють зміст. Ризик, що викладач втратить контроль, не володітиме достатніми навичками, або буде розкритикованим за такий неортодоксальний стиль навчання.

Таким чином, висловимо припущення, що такі методи поки що як з правового боку так і з за логікою складності впровадження не можуть в повній мірі зайняти місце універсального способу проведення занять. Це зовсім не заперечує заклик до оновлення існуючої моделі освіти, адже воно має відбуватись внесенням в її зміст нових якісних змін, що значно не вплинули б на загальний перебіг навчального процесу, проте дало б плідні результати у вигляді всесторонньо обізнаної, глибокомислячої, творчої, вмотивованої особи – фахівця нового зразка відповідного часу.

Вдосконалення старих моделей звичайно ж виглядає більш легким і привабливим шляхом (шляхом найменшого опору), що у великій мірі відображає потреби суспільства. Адже більшість процесів відбуваються поступово, крок за кроком відображаючи природну еволюцію середовища. Крім того апарат лекційного озброєння викладача далеко не вичерпується монологом однієї особи. До арсеналу лектора можна і необхідно підключати весь арсенал психічного, вербального, комунікативного та ін. впливу, що завжди присутнє в пояснювальній розмові батьків і дітей, майстра і учня, лікаря і пацієнта, просто випадкових співрозмовників. Навіть за згаданим вище положенням можливе читання окремих лекцій з проблем, які стосуються даної навчальної дисципліни, але не охоплені навчальною програмою [1].

Таким чином, розглядаючи питання викладання теоретичного матеріалу дисциплін в вищих навчальних закладах, найпростіше застосувати шлях вдосконалення лекцій шляхом застосування різноманітних методів та прийомів. Коло пріоритетного пошуку звужується.

Нижче наведемо деякі з запропонованих новацій, які зустрічалися в списку опрацьованої літератури та в

Рис. 1. Структурування прийомів підвищення ефективності лекцій

Джерело: розроблено авторами

практиці викладання викладачів Подільського ДАТУ.

Список наведений у таблиці 1 може бути продовжений, однак обсяг даної роботи і величезне розмаїття прийомів не дозволяє умістити всі ідеї. Загалом можна констатувати, що ці прийоми покликані не відмінити лекцію, а змінити її побудову і сприйняття, заставляючи слухача активно працювати [4].

Активізація лекції потребує суттєвих змін в її побудові (п. 1, 2, 5), в методиці викладання (п. 3, 4, 7, 11, 14), активне залучення технічних засобів (п. 6, 8, 9, 10, 15), або в використанні ораторських прийомів (п. 12, 13, 14, 17).

Висновки і пропозиції. На сучасному етапі розвитку освіти особливого резонансу набувають проблеми ефективності і пристосованості до людини освіти, що вимагає пошуку інновацій у поданні навчального матеріалу. Традиційно для викладання великого за обсягом навчального матеріалу існувала лекція, як форма і як метод викладання. Вбачається два шляхи вирішення проблеми: розробка нової технології або вдосконалення існуючої (лекції). Безумовно менш складним буде шлях вдосконалення, що відповідає законам еволюційного розвитку, тому проведено роботу по виділенню прийомів які здатні підвищити ефективність засвоєння матеріалу на лекціях.

Список літератури:

1. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах. – Затв. наказом Міністерства освіти України № 161 від 02.06.1993 р.
2. Варвак П.М. Чтобы быть услышанным / П.М. Варвак // Вестник высшей школы. – 1987. – № 9. – С. 49–52.
3. Костенко И.П. О психологии понимания / И.П. Костенко // Вестник высшей школы. – 1986. – № 10. – С. 32–38.
4. Веников В.А. Активизация слушателя – прежде всего / В.А. Веников // Вестник высшей школы. – 1976. – № 12. – С. 28–33.
5. Мокрогуз О.П. Інноваційні технології у навчанні / О.П. Мокрогуз // Інноваційні технології у викладанні суспільних дисциплін. – Чернівці, 2002.
6. Єрмаков С.В. Лекційний виклад теоретичного матеріалу у сучасному суспільному сприйнятті / С.В. Єрмаков // Збірник наук. праць Вінницького педагогічного університету. – Вінниця, 2012. – С. 67–72.
7. Юрченко Я.Я. О приемах активизации познавательной деятельности / Я.Я. Юрченко // Вестник высшей школы. – 1988. – № 3. – С. 37–39.
8. Ржецкий Н.Н. Активизация усвоения на лекции / Н.Н. Ржецкий, И.М. Самсонюк // Вестник высшей школы. – 1981. – № 6. – С. 69–70.
9. Головки Л. Активізація самостійної роботи студентів під час лекційних занять / Л. Головки // Освіта і управління. – 2002, № 1. – С. 147–150.
10. Єрмаков С.В., Лаврук В.П. Аналіз шляхів підвищення ефективності викладання лекцій / В.П. Лаврук, С.В. Єрмаков // Проблеми підготовки фахівців-аграріїв в навчальних закладах вищої та професійної освіти: матер. Всеукр. наук.-метод. конф. – Кам'янець-Подільський, 2007, с. 71–79.

Єрмаков С.В., Семенишена Р.В.

Подольский государственный аграрно-технический университет

МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ЭФФЕКТИВНОГО УСВОЕНИЯ УЧЕБНОГО МАТЕРИАЛА В ПРОЦЕССЕ ЧТЕНИЯ ЛЕКЦИЙ

Аннотация

В статье проанализированы значимость лекции как одного из важнейших факторов в организации учебной деятельности студентов. Освещены теоретические методы увеличения влияния лекции на активизацию самостоятельного овладения знаниями студентами высших учебных заведений. Рассмотрены способы повышения эффективности проведения лекций. Обоснованно способы донесения теоретического материала широкой аудитории на лекции с целью научить студента применять полученные знания в своей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: лекция, познавательная активность, технические средства, теоретический материал.

Ermakov S.V., Semenishena R.V.

Podolsky State Agricultural University

METHODS AND RECEPTIONS OF EFFECTIVE MASTERING OF A TEACHING MATERIAL DURING LECTURES

Summary

The article analyzes the importance of the lecture as one of the most important factors in the organization of learning activities of students. Considered theoretical methods of increasing the impact of lectures to intensify self-mastery of knowledge of students of higher educational institutions. Considered ways to enhance the effectiveness of lectures. Soundly methods of theoretical material reports a wider audience at a lecture with the purpose to teach students to apply the knowledge in their professional work.

Keywords: lecture, cognitive activity, technical means, theoretical material.